

УДК 37.018.2 (477.7) “18”

В.Ю. Щербина

***ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У БОЛГАРСЬКИХ СІМ'ЯХ
В УМОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ХІХ СТОЛІТТІ***

У статті розглядаються особливості виховання дітей у сім'ях болгарських колоністів, які населяли південний регіон сучасної України в ХІХ столітті.

Peculiarities of upbringing children in the families of Bulgarian colonists which inhabited South region of modern Ukraine in the 19 century are considered in the article.

Україна об'єднує чимало різновидів культури, зумовлених у кожному конкретному випадку традиціями, звичаями і способами життя населення. Культурні цінності окремих етнічних груп усе ще істотно відрізняються. Збереглася власна культура і національна свідомість народів, їх фольклор, народне мистецтво, оригінальні звичаї та самобутні традиції, які впливали на українську національну культуру, збагачували її духовними надбаннями інших народів.

Роль сім'ї в етнічних процесах полягає не тільки в передачі етнокультурних традицій, а й у збереженні самобутності кожного народу в поліетнічному середовищі.

Південна Україна, яка заселялася протягом тривалого часу, в етнографічному плані являла собою досить строкату картину. Однією з етнічних груп була болгарська.

Дослідженням особливостей культури і побуту болгарських переселенців займалися Деміденко Л., Державін М., Маркова Л., Мільчева А. та ін. Однак у працях цих дослідників недостатньо висвітлено питання виховання дітей у болгарських сім'ях Півдня України в ХІХ столітті.

Мета публікації – простежити особливості виховання дітей у болгарських сім'ях у реаліях заселення та колонізації земель південної частини сучасної території України.

Перше поселення болгар в Російській Імперії датується 1752 р. Більш інтенсивно болгарська колонізація почалася з 1762 р. Перша масова міграція болгар в Бессарабію відбулася під час російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Приводом до переселення став заклик Кутузова М. до християнського населення Болгарії переходити на родючі землі південної Бессарабії – Буджака, які залишили ногайські татари. На заклик відгукнулися жителі північно-східних районів Болгарії, на території яких розгорталися воєнні дії. Населення переселялося на пустинні землі з надією на вільне життя і матеріальний достаток [8: 126-128]. У першій половині ХІХ століття переселенці заснували такі села, як: Задунайвка, Нова Іванівка, Острівне, Холмське, Болград, Городне, Озерне, Нагірне та ін. [6: 194, 202, 211, 213, 360, 375, 469, 717]. Переселення з різних районів Болгарії призвело до соціального розмежування серед колоністів. Було створено 4 округи – Прутський, Кагульський, Ізмаїльський і Буджацький, на які не поширювалася влада місцевих поміщиків. У названих округах на сім'ю переселенця виділялось 60 десятин землі, а також, як і на інших територіях, переселенці звільнялися від міських і земських повинностей, сплати податків [8: 5]. Ці заходи та гарантії царизму сприяли притоку нових колоністів з Болгарії на Південь України.

За даними Всеросійського перепису населення 1897 р., у Херсонській губернії проживало 25685 (0,9%) болгар [10: 7], у Таврійській – 41260 (2,9%) [11: 5].

Болгарські колоністи прибували в Росію з різних областей Болгарії: відповідно, в їх оточенні були значні культурні і побутові відмінності. Живучи спільно в нових умовах, різні за походженням групи консолідувалися, створюючи нові локальні варіанти місцевої культури [8: 15].

Незважаючи на відірваність від історичної батьківщини, болгари намагалися зберегти свій звичний уклад життя, свої традиції, релігію, погляди на виховання дітей.

Болгари були релігійними. У кожному їхньому поселенні діяла православна кам'яна церква. Служителі культу серед поселенців мали значний вплив. Низький рівень освіти та релігійність накладали свій відбиток на побут болгар [7: 25]. Найвизначнішою подією в житті кожної родини було народження дитини. До неї готувалися, її з нетерпінням очікували. У часи, коли медичне обслуговування знаходилося на низькому рівні, а вірування у існування різних добрих та злих духів була ще досить сильною, ця подія супроводжувалася ритуальною обрядовістю. В інтересах дитини болгарські жінки-колоністки повинні були:

- 1) не сміятися над різними вадами, інакше Бог надішле всі ці недоліки її дитині;
- 2) не сидіти на тому місці, де до цього була собака, бо у немовляти лице буде вкритим білим волоссям;
- 3) не штовхати котів та собак, бо у дитини буде багато волосся на тілі;
- 4) не пити воду без посуду, бо з рота немовляти постійно тектиме слина;
- 5) не переступати через кочергу – у дітей буде синє перенісся;
- 6) не повинна красти, інакше у дитини буде червоно-синя пляма форми викраденої речі;
- 7) відвідуючи роженицю, вагітна не повинна входити від неї раніше за інших, щоб її пологи були легкими.

Вважали, що у вагітної жінки дві душі, і їй притаманна властивість незрозумілим чином впливати на речі, пов'язані з вбивством: якщо жінка переступила через рушницю, то та робилася непридатною для подальшого полювання [1: 65].

Якщо пологи були важкими, то бабка, яка допомагала рожениці, вдавалася до магічних заходів: взявши роженицю за руку, починала водити її по кімнаті для полегшення, на живіт клали речі, привезені з Єрусалима під час паломництва: хрестики, камінці, шматочки дерева “від гроба Господня” таке інше. Також жінку примушували три рази переступити поріг кімнати, зняти всі прикраси, розплітали їй косу, відкривали і розв'язували все, що тільки можна в домі. Якщо всі засоби було вичерпано, а полегшення не приходило, то чоловік хворої йшов до попа з проханням дати священницький пояс для того, щоб покласти його на жінку, а також відчинити царські брами до вітваря [1: 66].

Коли дитина народжувалася, її обов'язково посипали сіллю, щоб вона не потіла в майбутньому, і для того, щоб захистити її від шкідливої магії. Звичай солити дітей був поширений серед усіх етнографічних груп болгарського народу. Серед субетнічної групи болгар-“чийшийців” було навіть прийнято робити два невеличких розрізи на грудях немовляти і посипати їх сіллю. Після цієї процедури дитину купали. Щоб ще раз застрахуватися від чар у воду кидали шматочок гарячого вугілля [3: 15].

Народний світогляд приписував вплив на долю та характер дитини тим дням, в які вони народилися: народженим у суботу у подальшому житті часто заважала нечиста сила; у п'ятницю народжувалися скупі люди; у вівторок – люди з непостійною долею. Якщо у дитини було два вихри на маківці, то це вважалось ознакою щастя. Однією з постійних турбот матері та родичів дитини був захист її від нечистої сили. З цією метою у всіх колоніях використовувалися свічки, жевріюче вугілля, залізні, золоті та срібні речі, червоні нитки, часник та свята вода [3: 15]. Поява дитини на світ супроводжувалася серією частувань, перше з яких відбувалося у перший день по народженні. У Болграді, покидаючи оселю, гості клали у колыску немовляті що-небудь з своїх металевих речей, примовляючи: “Да ни гу урчасат” – “Щоб не наврочити йому” [3: 12]. Хрестили дітей вже через кілька днів після народження, боячись, що дитина може раптово померти нехрещеною. Хрестини, звичайно, призначалися на суботу чи неділю. Не хрестили дітей тільки в період від Різдва до Хрещення. Повноваження кума на хрестинах було надзвичайно високими: ім'я першій дитині давав він, це було його право. Наприклад, у селі Чалбаси Таврійської губернії болгарських хлопчиків, звичайно, називали ім'ям хрещеного батька, лише у вигляді поступки він міг назвати його ім'ям діда по батькові [2].

На сороковий день після народження дитини відбувалася ще одна подія. Рожениця всі ці дні вважалася особливо беззахисною від лихих чар і носила прозвання “лехуха жена”. Вона була повинна весь цей період ходити у панчохах і носити червону нитку з часником на голові. Вважаючись “нечистою”, жінка протягом сорока днів не могла цілувати хреста та заходити на чуже подвір'я і хату. Також і дитина перші дні, разом із матір'ю, вважалася потребуючою спеціальної опіки та захисту – її обвішували різноманітними оберегами, не залишали одну, а якщо навіть виходили на короткий час, то залишали поруч з нею мітлу чи ножиці, щоб ті її оберігали [3: 13].

Коли дитині виповнювався рік, у “балканських” районах Болграду відбувався обряд викрадення. Хто-небудь з сусідів чи родичів уносив дитину з хати і переодягав її у своє вбрання. Мати, відшукавши “зłodія”, повинна була викупити свою дитину. Вважали, що ця міра обдурить нечисту силу, і дитина не буде хворіти.

Серед болгарських поселенців переважало чоловіче населення, тому дівчата не відчували проблем, аби знайти собі нареченого. Сімейне життя носило патріархальний характер. Чоловік вважався головним. Він вирішував основні питання економічного та матеріального характеру. Болгарські сім'ї були міцними. Одружені люди користувалися більшою повагою, ніж неодружені. Хлопці вступали до шлюбу у 18-20 років, дівчата – 16-18 років. Пізні шлюби були рідкими [10: 12].

Батьки-болгари залишалися батьками до 20-25-30 річного віку. Вони намагалися відгородити дитину від усіх справ. Піклування про дитину не закінчувалося після завершення ними навчання у школі, а й тривало до самої старості.

Отже, незважаючи на нові умови життя, що були пов'язані з заселенням Півдня України та переселенням на цю територію колоністів з багатьох країн, болгарські переселенці намагалися зберегти свої традиційні вірування, особливості побуту. Виховання дітей було пов'язане з релігійними уявленнями, які не втрачали своєї актуальності на нових землях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демиденко Л.А. Громадський побут болгар Одещини (на матеріалах Болградського району) // Народна творчість і етнографія. – 1965. – №2. – С. 64-68.
2. Державний архів Херсонської області. – Ф.259. – Оп.1. – Арк. 2.
3. Диханов В. Я. Календарна обрядовість болгар та гагаузів Південної України: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.05 “Етнологія” / В.Я. Диханов. – К., 2001. – 16 с.
4. Дружинина Е.И. Южная Украина в 1800-1825 гг. – М., 1970. – 383 с.
5. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. – К. 1969.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. – К. 1972.
7. Кащенко С. Г. Из истории крымских болгар. – Сквозь века: народы Крыма. Вып.1. – Симферополь: Академия гуманитарных наук, 1995.
8. Культурно-бытовые процессы на Юге Украины / Под ред. Ю.В.Ивановой.– М., 1979. – 190 с.
9. Маркова Л.В. Некоторые тенденции развития культуры и быта болгар юго-западных районов СССР. – М., 1966.
10. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Издание центрального комитета Министерства внутренних дел / Под ред. Н.А.Тройницкого. XLVII. Херсонская область. – С-Пб. – 1904.
11. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Издание центрального комитета Министерства внутренних дел / Под ред. Н.А.Тройницкого. XLI. Таврическая губерния. – С-Пб. – 1904.